

**ВЛИЯНИЕ НА ДЖЕНДЪРНИТЕ СТЕРЕОТИПИ И МОДЕЛИ ВЪРХУ
ФУНКЦИОНАЛНО-РОЛЕВИТЕ ВЪЗПИТАТЕЛНИ ПОЗИЦИИ В СЕМЕЙСТВОТО**

Десислава Стоянова

*Русенски университет "Ангел Кънчев", факултет Природни науки и образование, катедра
Педагогика, психология и история, гр. Русе п.к.7017 ул. Студентска №8,
e-mail: dstoyanova@uni-ruse.bg*

**INFLUENCE OF GENDER STEREOTYPES AND MODELS ON FUNCTIONAL-ROLE
EDUCATIONAL POSITIONS IN THE FAMILY**

Desislava Stoyanova

*Ruse University "Angel Kanchev", "Natural sciences and education" faculty,; Pedagogy,
psychology and history department, Ruse p.c.7017 8 Studentska str.*

ABSTRACT

The system of family educational aims is integrative characteristic of the whole process of forming and socializing of the child personality, realized within the family. It is constructed on the base of the parental orientation of values, motives and aims of the parents, expectations connected with applying a certain style of educational behavior and the ideas of the educators for the desired aspect of the child. Effectiveness of the family education system depends on the optimal functioning of gender determinate roles. They provide adequate building models for child behavior and form mental concept of gender.

Key words: family; functional and role modifications; gender stereotypes and models; education.

Семейството е най – важният институт за социализация на подрастващото поколение. То е първичната базова социална формация, която въвежда детето в системата на социалните отношения и задава необходимите обществено приети модели за социална ориентация и поведение. Семейството с неговата специфична емоционално – интимна среда оказва неповторимо влияние върху комплексното детско развитие, особено в ранните етапи на онтогенезиса, когато на преден план като еволюционна задача на развитието стои изграждането на основите на детската личност, укрепването на идентичността интериоризацията на редица норми и формирането на общата представа за света. В хода на своето социално и личностно израстване, детето непрекъснато търси опорна точка в персоналния семеен микросвят, реализира и мултиплицира усвоените в неговите граници знания, умения и поведенчески стратегии.

Семейното възпитание е особена форма на взаимодействие между членовете на семейната единица и детето. В неговата изначална същност като процес, изграден на базата на йерархизирани ролеви възпитателни позиции (родители-възпитатели; деца-възпитаници) стоят прототипични възпитателни ориентации, които определят ролевите доминанти във възпитателното поведение на ръководещите субекти.

Ефективността на семейното възпитание в значителна степен е обусловена от комплексността на възпитателните влияния на двамата родители. Всеки от тях има определена функция, упражнява специфично въздействие, което не може да се замени от друг.

Функционалната полово-ролева детерминираност на родителските позиции в семейството има дълбоки еволюционни корени. Цялата история на развитието на човешкото общество е съпътствана от генералната тенденция за съществуването на социокултурно обусловена диференциация на функционалните роли на мъжа и жената. Наблюдава се разграничение на труда, на специфичните видове дейности и социални функции на двата

пола [3]. На практика се формират полово детерминирани поведенчески модели, които се превръщат в силно устойчиви, емблематични за конкретното обществено съзнание колективни еталони; комплекс от характеристики, нормативно фиксирани чрез религиозните представи, широко застъпени в обичаите, обредите и съвременните им проекции. Независимо от социокултурният контекст в който се намират, функционално – ролевите позиции винаги са възприемани като "естественото" поведение на мъжа и жената.

Подобни представи са дълбоко вкоренени, трудноизменчиви, универсални в рамките на конкретното общество и се усвояват в процеса на социализация. Те се формират на основата на средногруповото значение и се приемат за общовалидни, за съотносими с всеки индивид от съответния пол [6]. Хората усвояват половите роли последователно: в детство овладяват половоролево поведение, в пубертета се оформя сексуалността, чак в брака се реализира ново полоролево поведение на базата на разпределението на ролите в семейството [2]. Процесът на социализация води до изграждането и устойчивото съществуване в съзнанието на личността на своеобразна обединена концепция, играеща ролята на координатна система, през призмата на която се осмислят и оценяват джендърните различия в социалното своеобразие, ролите, положението в семейството и сферата на обществената дейност на двата пола. Индивидуално – личностната концепция за половоролевата стереотипизация се определя като относително непротиворечива и вътрешно свързана структурирана съвкупност от съществуващите в общественото съзнание социокултурни ориентации, ценности, нагласи и идеали, в които намира отражение социалната диференциация на половете [4].

Параметрите на различието между двата пола в психологически и социален аспект се отразяват върху ролевите родителски поведенчески функции на мъжа и жената в рамките на семейното възпитание и се влияят от типичните за съответната социокултурна реалност джендърни стереотипи.

Когато говорим за половоролеви (джендърни) стереотипи имаме предвид тези опростени концепции, които описват поведението на човека като мъжко и женско и които касаят типичните характеристики, приписвани на всеки от двата пола.

Стереотипите и произтичащите от тях възпитателни роли на родителите не са константни "нормативни аксиоми", а търпят непрекъснато изменение, трансформират своите параметри в хода на обществено – историческото развитие.

Бащата в миналото е възприеман като материалната опора на семейството, връзка с външния свят, безспорен авторитет. В негово лице се реализират практическите аспекти на социализацията, чрез демонстриране и прилагане механизми за протекция, организация, ръководство и регулация на семейната система (защитава семейството, осигурява прехраната, разпределя работата, санкционира, съди, взема решения за бъдещето на децата).

Функционално – ролевите му възпитателни компетенции са свързани с трансмисията на натрупания социален опит, със задаването на образци за морал и поведение (възпитание на отговорност и самостоятелност), в неговата власт са контролът по изпълнението на поставените задачи, наказанията, поощренията, дисциплината.

Майката – ражда и отглежда децата, организира бита и поддържа домакинството, служи на мъжа, грижи се за психологическия семеен микроклимат. Тя се е считала за самоотвержена, предана, търпелива, любяща.

Функционално – ролевите ѝ възпитателни компетенции се структурират около съхранението и предаването на семейните традиции, ритуали, обичаи и обреди; с нея се свързва еволюцията на емоционалността, въвеждането на детето в социалния свят и в системата на взаимоотношенията, отговорна е за емоционалното благополучие, за възпитаването на широк социален интерес чрез ролевия модел, който тя представя, демонстрирайки уважение и привързаност не само към семейството и неговите членове, но и към хора извън периметъра му.

В съвременните условия ролевата структура на семейството, а от там и полово - ролевите модели търпят съществени изменения. Функциите на двата пола в контекста на семейния живот се основават на равнопоставеност и партньорски взаимоотношения, без доминиране на бащата. Все пак, съществуват някои половоролеви еталони, разбирани като традиционен компонент, съпътстващ социализацията на децата в условията на семейното възпитание.

Актуални измерения на диференцираното въздействие в семейството на бащата и майката:

- Бащата се възприема като по- силен, по-стриктен, по-авторитарен, образец за подражание (идентификация) на сина; според отношението му към майката се усвоява отношението към жената изобщо; основен източник на семеен авторитет, със силна статус - формираща функция; повече влияе върху училищните постижения, развива женствеността на дъщерята; въздейства върху развитието на нравствеността и контрола. Момчетата са по-отговорни ако за дисциплината в семейството следи бащата. При висока доминираност на бащата по правило следва ниска доминантност на детето. В семействата където той е единствен възпитател децата показват по-голяма сдържаност, по-високо интелектуално развитие, занимават се с домакински труд [2].

Детето се нуждае от баща, който в пълна степен разбира и осъзнава своята бащинска роля. Особено важните психологически детерминанти на развитието, идентификационните маркери и базисната социална ориентация към действителността, които се усвояват от детето в рамките на семейната единица, определят акцентите в актуалната функционално-ролева позиционираност на бащинската фигура. От тази гледна точка могат да бъдат очертани три зони на нестабилност, които правят насочващото присъствие на бащата особено необходимо: детето трябва да бъде закриляно от заплахите на външния свят; от вътрешните си страхове и от хиперопеката на майката [1].

Протекцията, свързана с неутрализиране на опасностите, идващи от външния свят, удовлетворява базисната потребност на детето от сигурност, създава условия за реализиране на действия и отношения в условията на безопасна и спокойна среда.

От друга страна, протекционизмът като социално-психологически изискуема черта на бащинското поведение притежава специфична вътрешносредова функционална насоченост. Тя е обективирана в регулация и снижаване въздействието от хиперопеката на майката (в качеството на джендърен стереотип със силно устойчиво влияние). Според Х. Гинът [1] съществуват две основни различия между майката и бащата по отношение проявите на протективното родителско поведение: докато майчината любов внушава на детето, че е обичано, то бащиното доверие му подсказва, че е компетентно, разкрепостява го и го освобождава от вътрешните му страхове, свързани с нерешителността, чувството за вина и тревожността от опасенията за допускане на грешки. Причината за подобна диференцираност на възпитателните роли се обосновава с джендърните различия във възпитанието на самите родители - поради по-малкото ограничения в собственото им възпитание, на бащите е по-лесно, отколкото на майките, да разрешат на децата си да експериментират със своята самостоятелност.

- Майката в съзнанието на децата е по-нежна, справедлива, по-отзивчива емоционално, еталон за жена съобразно който се усвоява отношението към мъжа. В семейства ръководени от жената, децата са с ниска инициативност; момичетата са по-активни, ако авторитетът на майката е силен; при висока доминантност на майката по правило следва висока доминираност на детето [2].

Особено интересен ракурс на джендърните стереотипи относно майчината фигура е традиционното разбиране за априори присъщата ѝ възпитателна функция. Обикновено се приема, че жените притежават "ексклузивни" способности за възпитание (англ. nurturance). Тази дълбоко вкоренена представа е основана и подсилвана от разбирането за тяхното

генетично и биологично "предназначение" да раждат, кърмят и обгрижват. Смята се, че приоритетната им роля във възпитанието на децата е вътрешно присъща, произтичаща от природата и определена от наличието на така наречения майчински инстинкт. Дава се превес на възпитателната компетентност на майката, което я превръща в иманентна полово детерминирана характеристика, освободена от егалитарност с възпитателните способности на бащата.

Независимо от диференциацията в сферите на възпитателното въздействие, основана на полово – ролевите еталони, съществуват няколко важни закономерности в семеиното влияние на двата пола върху децата [2]:

- Децата приемат за модел родителя от техния пол и това е един от основните източници за формиране на идентичността, съзнанието, стремежите към постижение в контекста на цялостната социализация. Бащата и майката са абсолютно необходими за пълноценното психическо развитие на детето- за усвояване на феминен и маскулинен стил на поведение.

- Самостоятелността на децата от двата пола е по-висока при възпитателна активност на двамата родители с разпределение на функциите.

Жената и мъжът са двата основни човешки типа и взаимодействието между тях трябва да се разглежда като базов модел на всички човешки отношения. В наши дни, в условията на ярко изразените изменения в половоролевата стратификация на обществото, факторът "пол" придобива все по-голямо значение при осмислянето на механизмите за функциониране на всички сфери на жизнената дейност. За съвременното общество е характерна поливариантност на джендърната стереотипизация. Наблюдава се паралелното съществуване на основните модели на взаимоотношения между половете със съответстващите им джендърни доминанти – патриархален (маскулинен) и матриархален (феминен) модел. Появява се и един относително нов "еклектически" стереотип. Той е резултат от компилацията на двата типични съществуващи до този момент джендърни конструкти и опитите на съзнанието механически да ги осъществи. Еклектическият стереотип често възниква като следствие от сблъсъка на традиционното патриархално възпитание на жената с реалиите на индустриалното и постмодерното общество, където нейната позиционност е ориентирана към самостоятелност във всички жизнени сфери, а също и от противоречията, породени от феминистичното възпитание на мъжа, да уважава нейната самостоятелност, но в същото време да съхранява маскулинните представи за собствената си джендърна доминанта.

Влиянието на действащите стереотипи върху възпитанието на подрастващото поколение намира отражение и в специфичните функционално – ролеви позиции на родителите от гледна точка реализацията на "майчинските" и "бащински" взаимоотношения с детето. Възпитателните стилове на родителите в ролите им на майки и бащи очертават някои специфични аспекти в състоянията на семейната среда. На тази основа могат да бъдат определени и някои от главните условия за нейното функциониране по отношение осигуряването на благополучието на детето в семейството: атмосферата, в която се отглежда и възпитава то трябва да поддържа състояние на равновесие, проявяващо се в оформяне на адекватни психологически роли на всеки от членовете, формиране на семейното "Ние", хуманизиране и коопериране на възпитателните усилия с цел създаване на позитивни социални нагласи у детето, като гаранция за просперитет на самата семейна социална група.

Референтността на семейната социална група, психологията на влиянието ѝ върху детето се изразява в неповторимия характер на емоционално – личностните взаимоотношения.

Хармоничните, удовлетворителни, балансирани и лишени от емоционални крайности отношения на детето с майката и бащата създават предпоставки за успешна идентификация, социална зрялост, изграждане на абсолютно изискуемото за адекватната социализация

първично доверие към средата, формиране на базисни ценностни установки към света и себе си.

Всяко отклонение в устойчивостта, баланса и хармонизацията на детско – родителските отношения оставя отпечатък върху ефективността на семейната система във връзка с реализацията на основната цел на семейното възпитание – формиране на уравновесена личност с укрепнала идентичност.

Осъзнаването, осмислянето, успешното и пълноценно реализиране на възпитателните роли на майката и бащата означава преди всичко самопознание и лична отговорност за развитието и социалното формиране на детето. Семейният живот предлага достатъчно възможности, родителите да покажат и възпитат у децата си най-важното – изпълнявайки различните си роли, мъжете и жените се нуждаят един от друг, необходимо е да си партнират и да хармонизират семейната среда, а не да я дисбалансируют чрез постоянно противоборство и непрекъсната война за надмощие. Най-добрият модел за идентификация са родителите, които уважават своите и на противоположния пол функционални роли. Тяхното всекидневно поведение внушава на децата по индиректен начин, че толерантността, егалитарността в отношенията, партньорството и взаимната подкрепа са онзи семеен образец, гарантиращ благополучието и ефективността във функционирането на семейната система.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гинът, Х, 1988. Децата и ние, Изд. Наука и изкуство, С.
2. Иванов, И, 1998. Семейна педагогика, Изд. Аксиос, Ш.
3. Кон. И. С, 1988. Ребенок и общество. М.
4. Начаева Н. А, 1997. Патриархальная и феминисткая картина мира: Анализ структуры массового сознания/ Гендерные тетради. Вып. 1. СПб.
5. Черняк, Е. М, 2009. Семьеведение. М.
6. Basow S.A, 1986. Gender Stereotypes: Traditions and Alternatives. Monterey.